

А.М. ПАДАЛКА

Андрій Миколайович Падалка, кандидат юридичних наук, начальник кафедри Університету державної фіскальної служби України

УДОСКОНАЛЕННЯ ТРАДИЦІЙНИХ ТА РОЗРОБКА НОВИХ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ МЕТОДІВ РОЗСЛІДУВАННЯ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ

Удосконалення традиційних та розробка нових методів розслідування злочинів – неодмінна умова поліпшення діяльності слідчих. Це особливо актуально в період зростання організованої злочинності в сфері економіки. У такій криміногенній обстановці особливої важливості набувають питання наукової розробки і впровадження в слідчу практику ефективних криміналістичних методів, прийомів і засобів, необхідних для розв'язання завдань. А саме виявлення, розкриття, розслідування та попередження економічних злочинів, скоєних організованими групами, злочинними організаціями, спільнотами.

Вирішення зазначених проблем пов'язано з проведенням глибоких криміналістичних досліджень, в тому числі закономірностей, властивих формуванню, функціонуванню організованих груп, злочинних організацій, спільнот, їх організованої злочинної діяльності та її структурних елементів:

способам, механізму, обстановці, предмету злочинного посягання;

організованому злочинному утворенню як особливому соціально-кримінальному колективу, що спеціалізується на певному виді злочинного бізнесу¹

Саме вони покликані стати відправною точкою в подальшій науково-дослідній та практичній роботі у сфері боротьби з організованою злочинністю, в формуванні арсеналу криміналістичних методів, прийомів і засобів. Зокрема інтелектуальною базою навчання слідчим, працівникам оперативно-розшукових підрозділів основам криміналістичної методики боротьби з організованою злочинною діяльністю.

Розробки криміналістичної методики розслідування організованої злочинної діяльності неодноразово були предметом дослідження в працях Р.С. Белкіна, А.Ф. Волобуєва, Г.А. Густова, В.А. Журавля, І.М. Лузгіна, Г.А. Матусовського, Г.М. Мудьюгіна, О.М. Васильєва, М.П. Яблокова, В.К. Гавло та інших науковців.

Метою статті є формування криміналістичних методів розслідування організованої злочинної діяльності, зокрема у сфері оподаткування.

Криміналістичні особливості формування, функціонування організованих груп, злочинних організацій, спільнот в економічній сфері, багатоб'єктивність їх кримінальної діяльності, використання ними корупційних зв'язків та інші закономірності організованої злочинної діяльності ускладнюють виявлення ознак злочину і його розслідування². Слідча практика показує, що традиційні криміналістичні методи, які застосовуються при розслідуванні зазначених злочинів, не завжди ефективні. У зв'язку з цим актуальною проблемою науки криміналістики є розробка нових, більш конструктивних криміналістичних методів, прийомів і засобів, призначених забезпечувати ефективне виявлення, розслідування й попередження зазначених злочинів.

Розробка методики розслідування податкових злочинів, скоєних організованою злочинною групою (далі – ОЗГ), має важливе практичне і пізнавальне значення. Теоретичною основою методики розслідування зазначених злочинів є криміналістична характеристика злочинів³.

Вважаємо, що питання про сутність, поняття та зміст методики розслідування зазначених злочинів слід розглядати, виходячи із загального поняття методики розслідування окремих злочинів та її змісту. Дослідженню методики розслідування окремих видів злочинів присвячені роботи ряду криміналістів, серед яких, однак, немає єдності поглядів на проблему розслідування організованої злочинної діяльності у сфері оподаткування, теорії методики розслідування, поняття і змісту цієї методики.

Так, одні автори розглядають методику як систему найбільш доцільних методів організації розслідування в початковий і наступні його періоди, використання особливостей застосування тактичних прийомів і науково-технічних засобів в специфічних умовах розслідування окремих видів злочинів. Інші – як систему наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій з організації та здійснення розслідування і запобігання окремих видів злочинів.

У підручнику «Криміналістика» під редакцією професора В.Ю. Шепітька методика розслідування розглядається в двох аспектах: як процес розслідування злочинів і специфічна діяльність уповноважених законом органів та осіб, та яка здійснюється на підставі застосування засобів криміналістичної техніки і прийомів⁴.

Дещо інший підхід до поняття методики розслідування окремих видів злочинів у Н.П. Яблокова. Він розглядає її як цілісну частину криміналістики, що вивчає кримінальний досвід здійснення окремих видів злочину і слідчу практику їх розслідування та розробляє на основі пізнання їх закономірностей систему найбільш ефективних методів розслідування й попередження різних видів злочинів⁵.

Аналізуючи вказані вище та інші наукові погляди, ми виходимо з традиційних підходів до методики розслідування окремих видів злочинів, викладених у криміналістиці. По-перше, криміналістична методика – це сукупність методів, що застосовуються в розкритті, розслідуванні та попередженні окремих видів злочинів. По-друге, як частина науки криміналістики, заключний її розділ, методика – це система наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій щодо організації та здійснення розкриття, розслідування та попередження окремих видів злочинів. По-третє, методика розслідування характеризується тим, що її загальнонаукові, базові положення розробляються на основі узагальнення практики і повинні бути зорієнтовані на практику⁶. Її наукові рекомендації щодо розслідування злочинів у цілому, проведення окремих слідчих дій, криміналістичних операцій мають прикладне значення. У цих рекомендаціях систематизуються досягнення в галузі криміналістики, кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, психології, наукової організації праці, комп'ютерної техніки, інформаційно-обробних технологій та інших наук, позитивний досвід і недоліки слідчої практики. У практичному аспекті наукові рекомендації методики розслідування містять методичні вказівки щодо своєчасного розкриття, високоякісного розслідування й запобігання окремих видів злочинів.

Більшість дослідників проблем методики розслідування злочинів у її загальні положення включають поняття, об'єкт дослідження, завдання, принципи, місце методики в системі криміналістики та її зв'язок з іншими галузями знань. Водночас у криміналістиці є й інші точки зору. Зокрема, І.Ф. Пантелєєв ні саме поняття методики розслідування, ні її завдання, ні зміст (структуру) методики розслідування конкретного виду злочинів не відносить до загальних положень (принципів) методики розслідування окремих видів злочинів, а вважає їх загальними положеннями, що характеризує процес розслідування злочинів. Наведена позиція І.Ф. Пантелєєва не безперечна. На нашу думку, структурні елементи методики розслідування як найважливішої категорії криміналістики (поняття, значення, завдання, місце методики в системі криміналістики та ін.), відносяться до загальних положень методики розслідування, тобто загальнотеоретичних основ. Загальні положення, як правильно зазначає Н.А. Селіванов, поряд із принципами, включають і різні інші категорії, які стосуються усіх приватних методик (визначення поняття, види методики та їх місце в системі криміналістики)⁷.

У криміналістичній літературі дискусійними залишаються не тільки поняття і зміст методики розслідування, а й ряд її елементів. Зокрема, деякі дослідники загальні положення методики називають основними, а останні ототожнюють з іншими принципами методик. Слід зауважити, що наукові пояснення загальних положень і основних принципів методики розслідування впливають на розробку приватних методів. У зв'язку з цим заслуговує на увагу думка Н.А. Селіванова, який не ототожнює загальні положення і основні принципи методики. Він розрізняє три групи загальних положень методики розслідування:

1) поняття, види, роль і значення методики, її місце в системі криміналістики, зв'язок з іншими її частинами;

2) положення про особливості методики у випадках застосування деяких методів організації розслідування: а) згрупованим методом; б) у багатоепізодних справах;

3) положення, що відображають основні типові, характерні риси методики розслідування, тобто принципи.

До основних Н.А. Селіванов відносить:

– обумовленість методики предметом доказування;

– обґрунтованість положень відповідної типової методики;

– облік обставин справи, що складаються в слідчих ситуаціях;

– оптимальний набір слідчих дій, що забезпечує повноту, точність, економічність розслідування;

– підрозділ слідчих дій на первинні й наступні;

– оптимальну послідовність намічених і проведених слідчих дій;

– систему дій, що включає в себе не тільки прості елементи у вигляді комплексів слідчих дій, підлеглих будь-яким слідчим завданням, а й певні слідчі дії всередині кожної версії;

– визначення оптимальної черговості здійснення самих версій;

– динамічність методики розслідування⁸.

Зрозуміло, не всі вищевказані принципи Н.А. Селіванова дійсно можна відносити до загальних. Тим часом раціональним є розмежування загальних положень і основних принципів методики розслідування.

Науковий аналіз названого кола питань дає змогу проблеми загальної теорії методики розслідування відносити до числа фундаментальних науки криміналістики. Розроблено і глибоко досліджено різні сучасні проблеми криміналістичної методики розслідування. Однак до теперішнього часу в криміналістиці залишається неопрацьованою методика розслідування злочинів, скоєних ОЗГ у сфері оподаткування. Насамперед це позначається на практичній діяльності. Слідчі органи зазнають труднощів при розслідуванні зазначених злочинів. Як свідчать результати наших досліджень, кожен третій слідчий у числі проблем розслідування вказав на відсутність методики розслідування податкових злочинів, скоєних ОЗГ. У зв'язку з цим формування і розробку зазначеної методики слід відносити до найбільш актуальних та перспективних проблем науки і практики криміналістики.

На початковому етапі методологічного формування методики розслідування податкових злочинів, скоєних ОЗГ, необхідно враховувати такі особливості:

– специфіку формування кримінальних колективів у структурі виробництва, підприємництва та фіктивного підприємництва, своєрідність їх функціонування;

– технології злочинів, скоєних ОЗГ в сфері оподаткування, у яких елементи способу (підготовка, вчинення, приховування слідів злочинної діяльності) охоплюють способи самостійних складів окремих злочинів;
– види корупційних зв'язків організаторів злочинного бізнесу з державними службовцями органів влади і управління.

На нашу думку, криміналістичні особливості зазначеної методики розслідування та її відмінність від методики розслідування окремих видів злочинів у тому, що організована злочинна діяльність у сфері оподаткування має свою специфіку.

В юридичній літературі є загальноприйнятим, що методика розслідування окремих видів злочинів включає: криміналістичну характеристику даного виду злочину, типові слідчі ситуації, особливості планування, первинні слідчі дії і відповідні оперативно-розшукові заходи; тактику проведення окремих слідчих дій.

Безперечно, у нашому випадку криміналістична характеристика злочинів містить важливу інформаційну базу даних про особу, спосіб вчинення злочину, обстановку, предмет злочинного посягання, його наслідки. Зіставлення виявленої криміналістично значимої інформації про податкові злочини, що здійснюються організованою злочинною групою, з типовою криміналістичною характеристикою інших злочинів дає слідчому змогу висувати конкретні слідчі версії та вибрати найбільш оптимальні методи проведення розслідування.

Таким чином відомості про криміналістичні особливості формування, функціонування організованих груп, злочинних організацій, спільнот у галузях і сферах економіки, їх організованої злочинної діяльності, корупційних зв'язках, предмет злочинного посягання, технології економічного злочину, рольових функцій членів кримінальних колективів, способах легалізації злочинних доходів становлять основу формування слідчих ситуацій і відповідно є головною складовою, що визначає вибір правильного методу самого розслідування.

¹ Старушкевич А.В. Криміналістична характеристика злочинів: навч. посіб. / А.В. Старушкевич. К., 1997. – 44 с.

² Лубин А.Ф. Методология криминалистического исследования механизма преступной деятельности: дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Лубин Александр Федорович. – Новгород, 1997. – 337 с.

³ Облаков А.Ф. Криминалистическая характеристика преступлений и криминалистические ситуации: учеб. пособ. / А.Ф. Облаков. – Хабаровск: Хабаровская высшая школа МВД СССР, 1985. – 87 с.

⁴ Криміналістика: підручник / за ред. В.Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доповн. – Х. : Право, 2008. – 464 с.

⁵ Яблоков Н.П. Криминалистическая характеристика преступления и типичные следственные ситуации как важные факторы разработки методики расследования преступлений / Н.П. Яблоков // Вопрос борьбы с преступностью. – 1979. – Вып. 30. – С. 110–122.

⁶ Колесниченко А.Н. Криминалистическая характеристика преступлений : учеб. пособ. / А.Н. Колесниченко, В.Е. Коновалова. – Х. : Харьковский юридический институт, 1985. – 93 с.

⁷ Криміналістика : учебник / под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. – М., 1988. – 520 с.

⁸ Там само. – С. 123.

Резюме

Падалка А.М. Удосконалення традиційних та розробка нових криміналістичних методів розслідування організованої злочинної діяльності у сфері оподаткування.

У статті наведено традиційні підходи до методики розслідування окремих видів злочинів, викладених в криміналістиці. Аналізуючи наукові погляди, сформовано початкові етапи криміналістичної методики розслідування організованої злочинної діяльності у сфері оподаткування.

Ключові слова: криміналістичні методи розслідування, криміналістична характеристика, слідча ситуація, організована злочинність у сфері оподаткування.

Резюме

Падалка А.Н. Усовершенствование традиционных и разработка новых криминалистических методов расследования организованной преступной деятельности в сфере налогообложения.

В статье приведены традиционные подходы к методике расследования отдельных видов преступлений, изложенных в криминалистике. Анализируя научные взгляды, сформированы начальные этапы криминалистической методики расследования организованной преступной деятельности в сфере налогообложения.

Ключевые слова: криминалистические методы расследования, криминалистическая характеристика, следственная ситуация, организованная преступность в сфере налогообложения.

Summary

Padalka A. Improving traditional and developing new criminalistic methods of investigating organized crime activity in the taxation.

The article presents the traditional approaches to the methods of investigation of certain types of crimes set forth in forensic science. Analyzing the scientific views, the initial stages of the forensic methodology of the investigation of organized criminal activity in the field of taxation have been formed.

Key words: forensic methods of investigation, forensic characteristic, investigative situation, organized crime in the sphere of taxation.